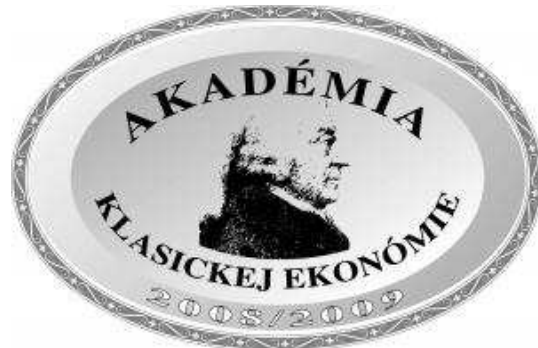

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2008/2009

Súčasnú dôsledky absencie ekonomického liberalizmu na Slovensku

Československá ekonomika sa ako väčšina ekonomík krajín východného bloku po roku 1989 vyvíjala v značne chaotickom a pre väčšinu domácich ekonómov v nepoznanom prostredí. Šoková terapia smerom od centrálne plánovaného ekonomicko-sociálneho inžinierstva k v tej dobe toľko zatracovanému a nespravodlivosťou mýtizovanému kapitalizmu prebehla akoby zo dňa na deň. Bez akéhokoľvek medzistupňa vývoja alebo prirodzeného vývinu. Reálne dôsledky tohto šoku sa z ekonomického pohľadu prejavili omnoho rýchlejšie ako v ktorejkoľvek inej oblasti bežného života. Zvyšovanie inflácie, znižovanie kúpyschopnosti dopytu, prepád priemyselnej výroby, zvyšovanie obchodného deficitu, zvyšovanie odvodového a daňového zaťaženia, alebo dlh verejných financií, boli skutočnosťami, ktorými sa bežný občan nezaoberal. Omnoho dôležitejšími témami v tej dobe boli otázky politického charakteru ako rozdelenie Československa, alebo zastúpenie jednotlivých národností v národnom parlamente. Dedičstvo, ktoré si samostatné Slovensko v roku 1993 prinieslo do vlastnej ekonomiky, národného hospodárstva a prvej samostatnej meny nebolo príliš lichotivé. Nedostatočná infraštruktúra, stále sa zvyšujúca inflácia, umelé prerozdelenie priemyselnej výroby, neexistujúci domáci odbyt, nízky export, potreba dovozu potravín a iných tovarov, slabý kurz slovenskej koruny, nízky nominálny príjem domácností, chaos a deficit verejných financií a politickí lídri, ktorí uprednostňovali vlastné záujmy pred prosperitou a budúcnosťou krajiny, pri ktorých neváhali pošliapať základné piliere demokracie. Bežný občan sa o tieto otázky a skutočnosti nezaujímal. V reči prebratej od Frédérica Bastiata sa zaujímal len o to, čo je vidieť. Až po roku 1998 sa začalo ekonomicky Slovensko vďaka nepopulárnym, ale nutným opatreniam vymaňovať z medzinárodnej a ekonomickej izolácie. V rámci možností začalo rásť, pomaly začalo splácať svoje dlhy a prosperovať. Väčšine bežných občanov sa začalo dariť a žiť lepšie, čo v ekonomickom ponímaní znamená, že sa začala zvyšovať životná úroveň krajiny. Ak si opäť vypomôžem rétorikou Frédérica Bastiata, ľudia sa začali zaujímať a najmä riešiť to, čo vidieť je a súčasne aj to, čo vidieť nie je.

So sledovaním spoločenského a ekonomického vývoja v posledných rokoch mám pocit akoby na túto časť našej krátkej histórie veľa ľudí zabudlo, a pritom všetky signály naznačujú, že situácia a história sa pravdepodobne bude opakovať. Akoby spoločnosť zabudla na prvotný vznik všetkých problémov v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, ktorým bez pochyby bol centrálne plánovaný systém hospodárstva a akoby veľmi rýchlo zabudla na opatrenia a princípy, ktoré ju dovedli do obdobia prosperity a rastu.

História sa opakuje

Proces integrácie Slovenskej republiky do európskych štruktúr bol prirodzeným vyvrcholením snahy politických predstaviteľov priblížiť a dobehnúť moderné, demokratické a ekonomicky zdravé krajiny, ktorými sa v začiatkoch integračného procesu zdali byť všetky členské krajiny Európskej únie – zamerali sme sa na to, čo vidieť je. Táto myšlienka bola masívne propagovaná a predostieraná aj zvyšku spoločnosti a stala sa všeobecne akceptovaná. Na kritikov EÚ sa v priebehu integračného procesu pozeralo viac ako cez prsty (odvtedy sa príliš nezmenilo). Vznik EÚ však z historického ani ekonomického pohľadu súčasnosti nemá prirodzený, ale naopak, vynútený charakter. O prirodzenom vývine môžeme hovoriť len do úrovne Európskej zóny voľného obchodu alebo Európskeho hospodárskeho spoločenstva, kedy jednotlivé členské štáty postupne odbúravalí prekážky v ekonomickej, hospodárskej a finančnej spolupráci s cieľom efektívnejšej výmeny tovarov, služieb alebo peňazí na báze dobrovoľnosti, čiže slobodného rozhodnutia. Súčasťou európskej integrácie je aj spoločná mena EURO, ktorej prítie je podmienené splnením viacerých makroekonomických kritérií nazvanými maastrichtské konvergenčné kritériá (nízka inflácia, stabilný výmenný kurz, nízke úrokové sadzby, kontrolovaný deficit a dlh verejných financií).

Silný rozpor medzi liberálnym ponímaním ekonomického spoločenstva a súčasnou podobou Európskej únie vidím najmä v pomalom, postupnom, ale zjavnom obmedzovaní slobodného rozhodovania, ktoré sa v súčasnosti nazýva harmonizácia. Pod jej rúškom sa deklaruje spoločný záujem, ochrana trhov a spotrebiteľa, voľný pohyb kapitálu a pracovnej sily, stieranie sociálnych

a regionálnych rozdielov a podobne dobre znejúce úmysly. Keď sa však pozrieme na Európsku úniu z praktickej stránky zistíme, že harmonizáciu môžeme premenovať na centrálné plánovanie zo všetkými jeho prvkami.

Evidentná je snaha o vytvorenie jedného veľkého spoločného trhu, na ktorom sa bude výmena tovarov a služieb uskutočňovať len jednou menou, ktorá bude kontrolovaná z jedného centra. Tovary a služby, ktoré budú predmetom výmeny na tomto jednotnom veľkom trhu, budú musieť mať rovnaké, jednotné vlastnosti a budú chránené pred konkurencieschopnými ekvivalentmi z nečlenských krajín. Cena týchto tovarov a služieb sa v rámci tohto veľkého trhu nebude môcť výrazne líšiť. Aby sa v budúcnosti vôbec za takýchto podmienok mohli ponúkať, budú musieť byť vyrábané alebo poskytované pracovnou silou, ktorej cena bude na celom spoločnom trhu jednotná a istote nebude nízka. Podniky, ktoré budú na tomto trhu podnikať, budú musieť dodržiavať obrovský súbor neprehľadných pravidiel a nariadení, budú musieť dosahovať primeraný zisk, ktorý sa v každom členskom štáte zdaní rovnakým spôsobom. Sociálna politika na celom území spoločného veľkého trhu bude všade jednotne štedrá bez ohľadu na dopady na spoločný rozpočet. Celý trh bude chránený proti efektívnejšej a lacnejšej konkurencii. V rámci politického, kultúrneho a sociálneho života sa tieto myšlienky taktiež postupne aplikujú. Neprípustná a nežiaduca sa stáva inakosť v myslení alebo konaní, konštruktívna kritika a upozorňovanie na nepríjemné skutočnosti. Postupne a ticho sa stávame súčasťou mediálnej regulácie a obmedzovania v slobodnom vyjadrovaní. Vzniká úzka skupina ľudí, ktorí rozhodujú alebo budú rozhodovať, čo správne je a čo správne nie je. Pod rúchom harmonizácie si dobrovoľne nechávame vziať právo slobodne sa rozhodnúť, a to nie len v oblasti ekonomických otázok.

Slovenská republika ako súčasť bývalého sovietskeho bloku má z minulosti s takouto hospodárskou a sociálnou politikou svoje skúsenosti. Brusel sa ekonomickou politikou až príliš začína podobať Moskve v 70. a 80. rokoch minulého storočia. História sa možno opakuje a paralelne s tým by sa dal predpovedať aj koniec sociálno-ekonomického inžinierstva.

Ekonomické dôsledky týchto snáh sú už v súčasnosti viditeľné vo forme nízkeho alebo žiadneho ekonomického rastu veľkých členských ekonomík, vysokým dlhom verejných financií spôsobený najmä sociálnymi a dôchodkovými výdavkami vlád, alebo priepastnými rozdielmi medzi jednotlivými členskými štátmi. Samotný postup únie je v rozpore so správaním jednotlivých štátov. Na jednej strane sa deklaruje slobodný pohyb pracovných síl, na strane druhej sa aplikujú niekoľkoročné prechodné obdobia pre pracovníkov z nových členských štátov, chrániace domáci pracovný trh. Deklaruje sa voľný pohyb kapitálu, na druhej strane sú niektoré členské štáty kritizované za príliš nízke daňové sadzby alebo investičné stimuly, čím pripravujú o prácu a investičné možnosti domáce subjekty. Prezentuje sa voľný pohyb tovarov a služieb, v praxi sa stretáme s protekcionistickou ochranou domácich trhov. Navonok sa deklaruje súdržnosť, spolupráca a spoločné hodnoty, avšak jednotlivé členské štáty v tomto zoskupení nie sú si rovné, pre každého člena platia iné pravidlá a sankcie (napríklad vyššie spomínané maastrichtské kritériá)¹.

Pre Slovensko to z hospodárskeho hľadiska v budúcnosti bude znamenať participovanie na splácaní v súčasnosti vytváraných verejných dlhov všetkých členských štátov, pričom najväčší podiel týchto dlhov vzniká v sociálnej a dôchodkovej politike najväčších ekonomík EÚ. Tieto deficity sa v súčasnosti prehlbujú o nemalé prostriedky, ktoré boli vynaložené na sanáciu a zmiernenie dopadov prebiehajúcej ekonomickej krízy. Skutočne je, alebo bude Slovensko taká bohatá krajina, aby mohla prostredníctvom jednotnej meny splácať miliardové dôchodkové dlhy, napríklad Nemecka, Španielska alebo Portugalska?

¹ Napriek nesplneniu kritéria dlhu verejných financií dostalo v roku 1997 Taliansko a Belgicko osobitné povolenie pokračovať v prípravách na prijatie eura. Francúzsko v tej dobe predávalo štátne aktíva len preto, aby splnilo konvergenčné kritéria pre verejné financie. V prípade Grécka sa pred prijatím eura zistila v roku 2001 manipulácia s ekonomickými údajmi - Gonda, Chalupníček, Na obranu slobodného trhu – prednáška M. L. Tupy, 2007, str. 88

Rozdielnosť prístupov ekonómov vo vzťahu k budúcnosti popísal už Frédéric Bastiat:

„Rozdiel medzi zlým a dobrým ekonómom je len jeden. Zlý ekonóm sa pridruhuje viditeľného účinku, zatiaľ čo dobrý ekonóm berie do úvahy ako viditeľný účinok, tak aj účinky, ktoré je nutné predvídať. Tento rozdiel je však ohromný, pretože skoro vždy dochádza k tomu, že keď bezprostredný následok je priaznivý, tak následky neskoršie sú zhubné a naopak. Z toho plynie, že zlý ekonóm má za cieľ malý prospech v prítomnosti, ktorý bude mať v budúcnosti za následok veľké zlo, zatiaľ čo skutočný ekonóm sa zameriava na veľký budúci prospech, avšak za rizika, že v prítomnosti sa prejaví malé zlo.“²

Ekonomická kríza a absencia liberalizmus na Slovensku

Napriek svojej krátkej histórii je slovenská ekonomika výnimočná tým, že v priebehu necelých dvadsať rokov sa transformovala z centrálne plánovanej cez spoločnú federatívnu na samostatnú trhovou ekonomiku, ktorá si prešla všetkými teoretickými fázami vývoja a v súčasnosti je konfrontovaná s celosvetovou finančnou a najmä v domácich podmienkach citeľnou ekonomickou krízou. Opatrenia, ktoré na ich zmiernenie boli prijaté majú podobný scenár po celom svete. Po prvé, je nutné upokojiť peňažný a bankový trh; po druhé, je dôležité podporiť kľúčové priemyselné odvetvia v krajine; po tretie, zamedziť rastu nezamestnanosti a po štvrté, prijať ďalšie opatrenia, ktoré z ekonomického hľadiska nemajú s krízou nič spoločné, ale vďaka nej sa ľahšie odôvodnia.

Ako paralelné krízové opatrenia môžeme porovnať scenáre EÚ a Slovenska. V prvom kroku sa Európska centrálna banka rozhodla prostredníctvom finančných dotácií za výmenu v majetkových pomeroch komerčných bánk zachrániť niektoré vybrané finančné domy, aby zabránila panike a odlevu disponibilnej likvidity. V podobnom duchu postupovala aj Slovenská vláda, avšak s tým rozdielom, že slovenský bankový sektor nebol postihnutý tzv. toxickými bankovými aktívami v takej miere, aby boli potrebné finančné injekcie, stačilo zabrániť panike prostredníctvom 100% garancie štátu za vklady v komerčných bankách. Išlo o veľmi efektívne rozhodnutie, ktoré splnilo očakávania, k masívnemu výberu hotovosti z komerčných bánk nedošlo, avšak za cenu veľmi vysokého morálneho hazardu. Štát týmto opatrením vyslal signál, že v prípade riskantného a neobozretného podnikania jednotlivcov sa na ich chyby môže prostredníctvom garancií poskladať celá spoločnosť. Týmto konaním zbavuje jednotlivcov zodpovednosti. V druhom kroku európske inštitúcie rozhodli o finančnej podpore súkromných podnikov, ktorých odstávka by v konečnom dôsledku mohla ekonomike priniesť výrazné negatívne efekty v podobe zvýšenej nezamestnanosti, alebo zvýšených sociálnych výdavkov. V niektorých prípadoch išlo o príliš veľké korporácie na to, aby zbankrotovali.³ V SR boli opatrenia opäť veľmi podobné, najskôr sa jednorazovými pôžičkami štátnym podnikom zamedzilo prirodzenému úbytku zamestnancov v neefektívnych a prezamestnaných podnikoch, aby následne bol zákonom prijatý príspevok na zošrotovanie automobilu podmienený kúpou nového.⁴

Jedno aj druhé opatrenie jednoznačne deformuje trh slobodného podnikania a uprednostňuje vybrané subjekty, pričom prínos zo zavedenia tzv. šrotovného mali najmä zahraniční vlastníci automobiliek, ktorí už aj tak pri svojom príchode získali ďalšie výhody v podobe tzv. odvodových alebo daňových prázdnin. Očakávaný prínos v podobe zachovania plynulosti výroby, a tým aj zachovania pracovných miest v tomto kľúčovom odvetví slovenského hospodárstva sa taktiež nepotvrdil.

² Bastiat Frédéric, Co je vidět a co není vidět a jiné práce, Liberální institut, Praha 1998, str. 99

³ Podobný postup bol uplatnený aj v USA v prípade poisťovanej spoločnosti AIG, automobilke Chrysler alebo General Motors. Konkrétne v prípade GM je preukázateľná nezmyselnosť takéhoto postupu, nakoľko len oddialil nevyhnutný bankrot spoločnosti.

⁴ Pre sociálny program vlády v r. 2009 je neprípustné prepúšťať zamestnancov štátnej železničnej spoločnosti. Automobilový priemysel je v Slovenskej republike dominantným priemyselným odvetvím, ktorého výpadky v produkcii negatívne ovplyvňujú ekonomické ukazovatele SR.

Ďalší súbor protikrízových opatrení môžeme zaradiť do poslednej kategórie nepriamych, ale vďaka kríze ľahšie odôvodniteľných. V podmienkach SR to bolo napríklad skrátenie lehoty na vrátenie DPH, alebo zmena v odpisovaní majetku, čo sú opatrenia pre podporu podnikania prospešné, ale ich zavedenie by nemalo byť podmienené krízou, ale prirodzenou snahou vlády, tak isto ako napríklad plošné zníženie odvodového zaťaženia. Opatrenia zo strany EÚ sú z pohľadu liberálneho ekonóma paradoxné. Európske inštitúcie ešte viac volajú po regulácii, harmonizácii a sprísnení pravidiel, nevedomujúc si pritom, že práve prílišná regulácia zo strany štátu a jeho zlyhanie bola pravdepodobnou príčinou vzniku krízy.⁵ V reči F. Bastiata, „to čo vidieť nie je.“

Pritom o krízach a ich praktickom a jednoduchom riešení hovoril už Tomáš Baťa, zakladateľ obuvníckeho koncernu v roku 1932:

*"Přelom hospodářské krize? Nevěřím v žádné přelomy samy od sebe. To, čemu jsme zvykli říkat hospodářská krize, je jiné jméno pro mravní bídu. Mravní bída je příčina, hospodářský úpadek je následek. V naší zemi je mnoho lidí, kteří se domnívají, že hospodářský úpadek lze sanovat penězi. Hrozím se důsledku tohoto omylu. V postavení, v němž se nacházíme, nepotřebujeme žádných geniálních obrátů a kombinací. Potřebujeme mravní stanoviska k lidem, k práci a veřejnému majetku. Nepodporovat bankrotáře, nedělat dluhy, nevyhazovat hodnoty za nic, nevydírat pracující, dělat to, co nás pozvedlo z poválečné bídy, pracovat a šetřit a učinit práci a šetření výnosnější, žádoucnější a čestnější než lenošení a mrhání. Máte pravdu, je třeba překonat krizi důvěry, technickými zásahy, finančními a úvěrovými ji však překonat nelze, důvěra je věc osobní a důvěru lze obnovit jen mravním hlediskem a osobním příkladem."*⁶

Budúcnosť ekonomického liberalizmu

V súčasnosti je aj pod vplyvom svetových ekonomických udalostí propagovaný názor o zlyhaní kapitalizmu, zlyhaní slobodného trhu, potrebe väčšej regulácie, zvyšovania vplyvu a význame štátu v ekonomike a podobne. Má v takejto atmosfére ekonomický liberalizmus šancu na praktické uplatnenie? Odpoveď je áno aj nie.

Istotne má šancu v podobe zmýšľania jednotlivcov, ale v najbližšom období sa na národohospodárskej alebo medzinárodnej úrovni budú opatrenia liberálneho ekonomického charakteru objavovať veľmi zriedkavo a ak, tak v značne upravenej a zjednodušenej podobe. Dôvod je jednoduchý. Ekonomika a hospodárstvo na národnej alebo medzinárodnej úrovni je úzko späté s politikou. Návrat liberalizmu a ekonomických reforiem je podmienený politickou prevahou najmä pravicových strán a tá sa v blízkej dobe neočakáva ani na medzinárodnej úrovni. Z dlhodobého hľadiska je však súčasný trend neudržateľný, a to nie len na Slovensku. Existencia nekrytých peňazí v obeh, stále sa prehľbujúce deficity verejných financií, z hľadiska demografického vývoja neudržateľnosť dôchodkových systémov, zvyšujúca sa autorita a vplyv štátu v ekonomike, umelé a deštruktívne zásahy v podobe dotácii a podpôr na úkor ostatných. Ale najmä neochota prijímať reformné rozhodnutia prinesú ekonomickú nerovnováhu a neudržateľnosť, z ktorej jediná cesta bude viesť k návratu k pôvodným hodnotám a bohatstvu. Pod pojmom bohatstvo si v tomto kontexte nepredstavujeme len bohatstvo ekonomické alebo materiálne, ale naplnenie všetkých oblastí ľudskej existencie a existencie spoločnosti.⁷

Otázne zostáva, aký vysoký bude účet za dnešné sociálno-ekonomické experimenty. Istotne však bude vyšší ako ten, ktorý ešte splácame z čias centrálne plánovanej ekonomiky do ktorej náručia sa opäť v tichosti uberáme.

⁵ Alibert Robert, Také malé zkopnutie, TREND č. 22/2009, str. 59

⁶ <http://hnonline.sk/nazory/c1-36810880-mam-velku-obavu>

⁷ Sineľnikov Valerij, Cesta k bohatstvu, Eugenika 2007

LITERATÚRA

Bastiat Frédéric, Co je vidět a co není vidět a jiné práce, Liberální institut, Praha 1998

Gonda Peter, Chalupníček Pavel, Na obranu slobodného trhu, Konzervatívny inštitút M.R. Štefánika, Bratislava 2007

Sineľnikov Valerij, Cesta k bohatstvu, Eugenika, Bratislava 2007

Soros George, Vek omylnosti, Kalligram, Bratislava 2007

TREND, č. 22/2009